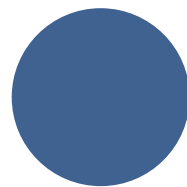

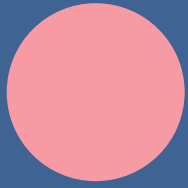
РОМСКИТЕ ЖЕНИ И ИКОНОМИЧЕСКОТО НЕРАВЕНСТВО

Публикацията е резултат от проект „Изследване на нуждите и проблемите на жените в България“, който се изпълнява с финансова подкрепа от Фонд Активни граждани България, финансовата подкрепа е предоставена от Исландия, Лихтенщайн и Норвегия по линия на Финансовия механизъм на ЕИП (<https://www.activecitizensfund.bg/>) и подкрепена със съфинансиране от Български фонд за жените.

Цялата отговорност за съдържанието на доклада се носи от Фондация „Екатерина Каравелова“ и при никакви обстоятелства не може да се приема, че докладът отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на Фонд Активни граждани България или Български фонд за жените.

Съдържание

Въведение	4
До какво води сегрегацията?	5
Какъв е проблемът с образованието?	6
Бедност и професионални шансове	8
Заклучение: изводи и препоръки	10

Въведение

Ромските жени нямат равни икономически възможности в сравнение с останалата част от населението на България. Това е един от изводите в резултат на работата по проекта „Изследване на нуждите и проблемите на жените в България“.

В рамките на проекта са проведени 42 дълбочинни биографични интервюта с жени от градове с население от 30 000 до 350 000 души във всеки от шестте района на страната – Северозападен, Северен централен, Североизточен, Югозападен (без София), Южен централен и Югоизточен. Четирите от тях се идентифицират като ромки. Макар броят им да не е голям, интервюта с тях съдържат изключително ценна информация по отношение на живота на ромските жени, и проблемите, с които се сблъскват те.

Информацията за проблемите на ромските жени, получена в процеса на изпълнение на проекта, намира подкрепа и в други изследвания и статистически данни (цитирани по-долу).

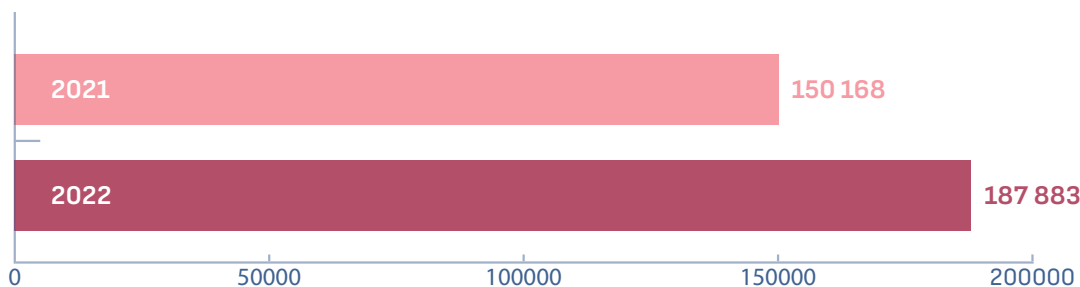
Като една от постоянстващите теми в житейските истории на интервюираните ромски жени се очертава икономическото им неравенство. Измеренията на икономическото неравенство на жените с ромски етнически произход може да се обобщят в три основни групи:

- Първата група се отнася до **икономическото неравенство на жените** в България, част от които са и ромките.
- Втората се отнася до **икономическото неравенство на ромското малцинство** в България, част от което са и ромските жени.
- В третата група са измеренията, характерни за ромските жени, които измерения не са комбинация между първите две групи, а са резултат както на **конкретни социални и културни специфики** на ромските жени като група, така и на отношението към тях.

Тези три групи измерения следва да се разглеждат в своята взаимовръзка, както и неразделно от фактори, които имат отношение към икономическото неравенство, каквито са **образованието, бедността и сегрегацията**, които също се обуславят взаимно.

До какво води сегрегацията?

Когато говорим за ромски жени, трябва да си даваме сметка, че не всички те живеят в гета. Животът извън сегрегирани общности предоставя по-добри шансове за развитие, образование и работа. Сегрегацията, от своя страна, достига до измерения, в които се нарушават основни човешки и граждански права.

Граф. 1. Лица без лични документи

В последния годишен доклад на Българския Хелзинкски комитет¹ се обръща внимание, че все повече хора в България са без лични документи. Към края на 2021 г. те са 150 168, а към 15 юли 2022 г. – 187 883. Става дума основно за роми, чиито единствени жилища са разрушени и/или които не живеят на адрес, който съществува в официалните регистри. Нямайки документи за самоличност, тези хора са лишени от основни права, като почнем от правото на личен и семеен живот и стигнем до правата на здравеопазване, образование и работа. Спрямо общия брой на ромите (266 720 души) според последното преброяване на населението от 2011 г. тези 187 883 души са 70,4%².

Но дори когато имат лични документи, ромите в гетата търпят негативите на живота в сегегирана общност. Както казва една от интервюираните в рамките на проекта жени:

„Имах мечта да изкореня децата си от това гето, въпреки че го обичам. Аз там [...] съм остаряла, но исках децата да навлязат в друга среда, за да имат внуците по-друго бъдеще, защото какъвто и да си, когато кажеш, че си от квартал „Х“, веднага ти пада авторитетът с 90% надолу.“

Тези негативи се отнасят в особена степен за жените, тъй като сегрегирани общности имат свойството да се капсулират и да функционират според собствени, традиционалистки правила. А това включва и под-

¹ Български Хелзинкски комитет, Правата на човека в България през 2022 г., https://www.bghelsinki.org/web/files/reports/171/files/BHC-Human-Rights-in-Bulgaria-in-2022-bg_issn-2367-6930-v.1.pdf (последно отворено на 24 май 2023 г.)

² Това обаче не означава еднозначно, че 70,4% от ромите в България нямат лични документи. Възможно е както част от хората без документи да не са включени в преброяването на населението, така и част от хората без документи да са се преброили като представители на друг етнос.

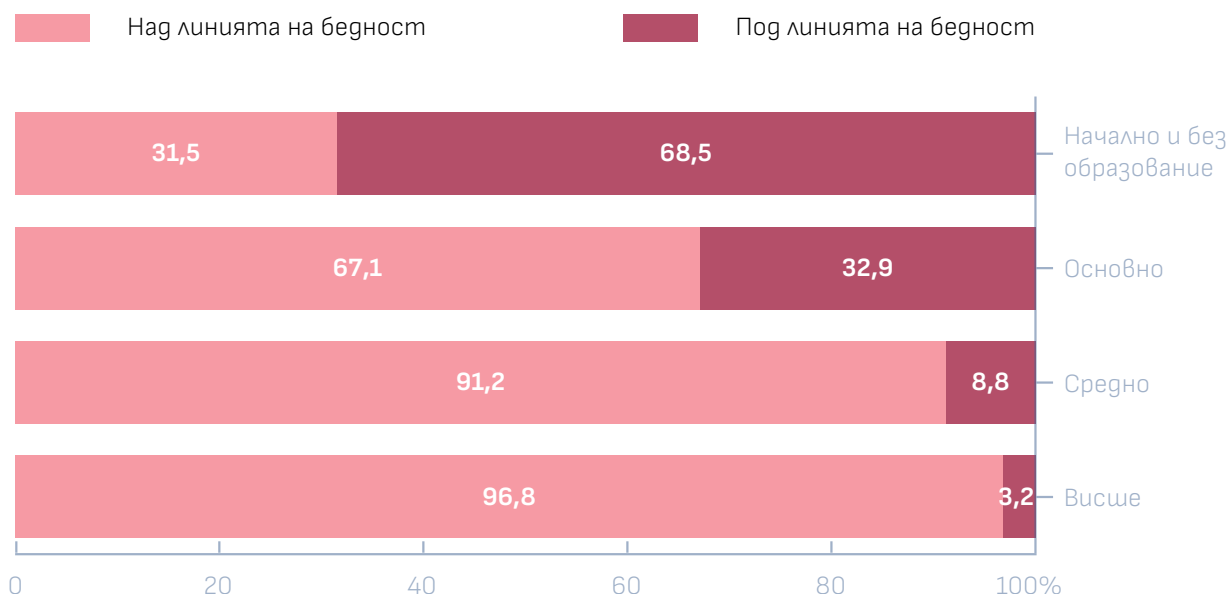
чинена роля на жената, ранни бракове, съответно отпадане от училище и твърде стеснени възможности за работа.

Това се отбелязва и от ромските жени, интервюирани в рамките на проекта. Ето защо някои от тях правят всичко възможно те, или поне дъщерите или внучките им, да намерят бъдеще извън гетото:

„Опитвам се да я насоча и да ѝ кажа [на дъщерята], че това, което е тук в гетото, не е окей. Аз не искам да е част от тях, [...] от техните традиции, от техните обичаи, защото при нас е присъщо едно и също за жената, което аз не го одобрявам и не го приемам. [...] Тук в махалата жената е взета като бяла техника.“

Какъв е проблемът с образованието?

Образованието е едно от най-важните условия за личностен икономически просперитет. По данни на НСИ за 2022 г.³ делът на хората в България под линията на бедност, които са без образование или с начално такова, е 68,5%. На другия полък, едва 3,2% от висшистите могат да се определят като бедни, а 100% от висшистите, които имат работа, са над линията на бедност. Същото се отнася и до ромите висшисти, безотносително към работата – никой от тях (0%) не е беден.

Граф. 2. Разпределение на работещите лица по бедност и образование през 2022 година

³ Национален статистически институт, Индикатори за бедност и социално включване през 2022 г., https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/SILC2022_4UPGZS4.pdf (последно отворено на 25 май 2023 г.)

Известна е стереотипната нагласа по отношение на ромите, че „те не искат да се образуват“. Тя намира подкрепа и в статистически данни, ако към тях не се подходи с разбиране. Сред ромите висшистите са едва 0,8%⁴, а хората без и с начално образование – общо малко над 43%. Според представително изследване на НСИ от 2020 г.⁵ 13,8% от ромските деца между 7 и 15-годишна възраст преждевременно напускат училище, като при връстниците им от български и турски произход делът е едва 3,4. Особено висока е вероятността от отпадане от училище за ромските момичета – 73,6%, тоест с близо 10 процентни пункта повече, отколкото при момчетата от този етнос.

Дълбочинните интервюта с ромски жени обаче разкриха предпоставки, твърде различни от липсата на желание. От тях става ясно, че голяма част от ромските момичета напускат училище, за да се оженият. Това става по силата на традиционалистки морал, характерен за сегрегирани ромски общности, според чиито правила една жена, независимо от възрастта си, трябва да се ожени за първия мъж, с когото има връзка.

„Нали знаеш нашите роми, страхуват се да не би да се влюбим в някой друг“, споделя една от интервюираните ромски жени.

Момчетата прекъсват образованието си по-рано и в по-голяма степен от момчетата по две причини. Първата е, че в повечето случаи момчетата, с които имат връзка, са по-големи от тях. А втората – че те скоро след това раждат и от тях се очаква да се грижат за децата си, вместо да ходят на училище.

Важна предпоставка за отпадане от училище е и липсата на среда, както и отхвърлянето и расисткото отношение от страна на учениците от етническото мнозинство. Една от ромските жени разказва защо е престанала да учи на 12-годишна възраст:

„Моите приятелки се ожениха на много ранна възраст, бях сама и вече не ми се учеше. Сама да идеш, сама да се върнеш, просто няха приятел там, сред чужда среда, и затова се отказах [...] Просто ако бях имала приятел или приятелка, щях да продължа още нагоре.“

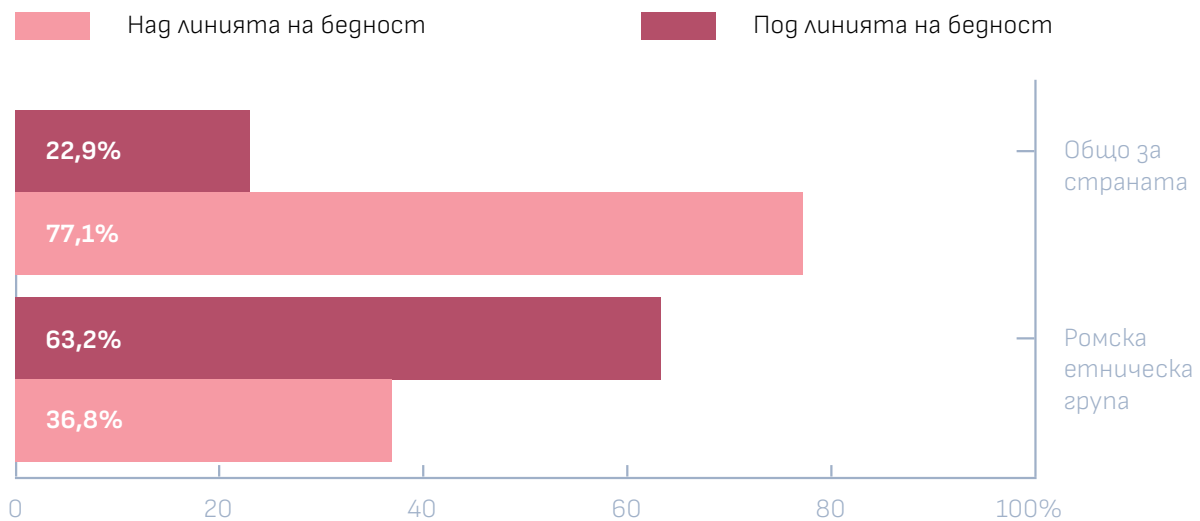
Внучката на друга от респондентките е успяла да завърши гимназия, но с цената на преглъщане на постоянните расистки подигравки българските си съученички, като например „Бебето накърми ли го?“ – въпреки че няма бебе, а само защото е ромка.

⁴ Национален статистически институт, Етнокултурни характеристики на населението към 7 септември 2021 г., <https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Census2021-ethnos.pdf> (последно отворено на 25 май 2023 г.)

⁵ Томова, Илона, Стойчев, Любомир. Основни показатели за социално приобщаване и основни права в България Тематичен доклад за положението на ромите, https://www.noveleea.bg/wp-content/uploads/2022/04/Thematic_report_Roma_BG_22-04-26.pdf (последно отворено на 25 май 2023 г.)

Бедност и професионални шансове

Ромите са единствената етническа група в България, при която дялът на хората, които живеят в бедност, надвишава този на останалите. По данни на НСИ от 2022 г.⁶ близо 2/3 от ромите, или 63,2% са бедни, срещу 36,8%, които не са. За сравнение – общо за страната бедните са 22,9%, а небедните – 77,1%. Повече от 4/5 от ромите, или 81,6%, са в риск от бедност, спрямо 32,2% средно за страната. Също така, близо половината домакинства (48,5%), състоящи се от двама възрастни и три или повече деца, са бедни, а такива са немало ромски семейства.

Граф. 3. Разпределение на лицата в домакинствата по етническа принадлежност и риск от бедност през 2022 година

Отделно от етническата принадлежност, дялът на жените в риск от бедност е 5,4% по-висок от този на мъжете (34,8% срещу съответно 29,4%). През последните три години дялът и на жените, и на мъжете в риск от бедност леко намалява, но разликата между половете в полза на мъжете остава общо взето константна.

Само една от четирите интервюирани в рамките на проекта ромски жени смята, че парите ѝ стигат, докато останалите се чувстват финансово притеснени. Те нямат и много възможности за професионална реализация. Две от респондентките работят към неправителствена организация, която развива дейност в общността им. Третата (която е със средно образование) работи в обувен завод, защото само в такива предприятия наемат ромски жени, а за да има допълнителен доход, кара и платен курс за секретарка. Четвъртата (също със средно образование) живее в друг град, но работи в София като санитарка в дом за възрастни хора.

⁶ Национален статистически институт, Индикатори за бедност и социално включване през 2022 г., https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/SILC2022_4UPGZS4.pdf (последно отворено на 25 май 2023 г.)

Данните за бедността при ромските жени се потвърждават и в групови дискусии, съответно с 10 ромски жени и 12 ромски мъже, проведени в края на 2017 г. в Кюстендил⁷. Анализът им разкрива коренно различни гледни точки на мъжете и на жените, въпреки че става дума за хора от едни и същи семейства. Докато някои от мъжете упрекват жените, че не искат да работят, а „излизат само за да си вземат парите“ (социалните помощи), жените застъпват друга теза защо са безработни:

„Те мъжете са повече такива, не пускат жените да работят, защото някои ги ревнуват“.

Те споделят, че ако не работят, не се чувстват полезни и че им липсва социален живот:

„Аз се нуждая от работа [...] Омръзна ми вкъщи. Искам и аз да се чувствам полезна като жена, да работя, да се срещна с други хора, да си говоря с тях, да имам друг живот, не може едно и също!“

„[Искам] да му помагам [на мъжа ми], да не работи сам. И не се съгласява с мене. [...] Ако иска помощ – добре. Ако не, нека ме издържа, да не ме лишава. Да не си лишава дома, децата да са задоволени. [А аз да съм] една клюкарка по кафетата...“

Не по-малко различни са и споделените в дискусиите представи на мъжете и жените за достойно заплащане. Повечето от мъжете работят в областта на строителството, а повечето от жените (които изобщо работят) – надомна работа, макар да предпочитат да работят извън дома.

Мъжете дават примери за заплати в сивата икономика, достигащи до 1600 лева на месец и дори – 850 лева на седмица. В същото време, за жените 300–400 лева на месец са „хубава заплата“, минималната работна заплата е реалистичен хоризонт, 650 лева е предостатъчно, за да е доволна жената, а най-високата заплата, която споменават, е 700 лева на месец.

Стеснените професионални възможности и ниските очаквания на ромските жени взаимно са обуславят – понеже пред тях има множество пречки, за да работят срещу достойно заплащане (доколкото изобщо имат възможност да работят), те са съгласни да полагат труд и за мизерни пари. И тъй като това е начинът на живот, който познават, за много от тях става трудно да си представят, че е възможно да се опитат да постигнат икономическа независимост.

⁷ Енчева, С., 2018, „В собствената си държава съм никой“: анализ на фокус-групите. Проект „Мисията е възможна (апробация, адаптация и въвеждане на иновативните модели на общностна триангулация за социално-икономическа интеграция на маргинализирани ромски общности)“. СНЦ „Политологичен център“ – София в партньорство с „Център за подпомагане, иновации и развитие“ (Бялисток, Полша) и сдружение „Либерална алтернатива за ромско гражданско обединение (ЛАРГО)“ – Кюстендил.

Заклучение и препоръки

Сегрегацията, ранното отпадане от училище, бедността и ниските професионални шансове са основните фактори, които допринасят за икономическото неравенство на ромските жени в България. Тези фактори се обуславят взаимно:

- Например в сегрегираните общности доминира традиционалистски морал, по силата на който момичетата се женят рано и поради това напускат училище.
- Ниското образование, както и традиционните роли, които се приписват на жената в общността (да се занимава единствено с децата и домакинството) са пречки за постигане на икономическа независимост.
- Пречка е и дискриминационното отношение на етническото мнозинство към ромите, което силно стеснява техните възможности за образование и професионална квалификация.

Така се стига отново до сегрегацията и кръгът се затваря.

На основата на резултатите от изследването, релевантни към ромските жени, могат да се направят следните **препоръки**:

Организациите, които работят с роми, следва да обмислят въвеждането на вътрешни политики за чувствителност на база пол, които вземат предвид съществуващите стереотипи и бариери пред ромските жени.

Развитието на програми за интеграция да включва оценка на въздействието на база пол.

Запазване на програмата за образователна медиация и поставяне на особен акцент върху повишения риск от отпадане от училище на ромските момичета.

Широка кампания за преодоляване на стереотипите към ромите и в частност – към ромските жени, която включва не само медиуми, а и лидери на мнение.

Фондация „Екатерина Каравелова“ вече над 7 години работи в подкрепа на жените и равнопоставеността на половете, като развива дейности в три основни направления: „Общност“ чрез социалния формат ТЯ в... и доброволческата си мрежа; „Развитие“ чрез авторската обучителна програма „ТЯ съм АЗ“ и обучения за активно гражданско участие и „Политики“ чрез своята изследователска и застъпническа дейност за разработване на политики по равнопоставеност, базирани на данни и доказателства.

Светла Енчева е завършила философия в СУ „Св. Климент Охридски“. Преподавала е социология в ЮЗУ „Неофит Рилски“, после е била анализатор в Социологическата програма на Центъра за изследване на демокрацията. Понастоящем е журналистка и социоложка на свободна практика. Регулна авторка е в онлайн медиите „Тоест“ и „Свободна Европа“ и участва в изследователски проекти, свързани с човешки права и уязвими групи.

Публикацията е резултат от проект „Изследване на нуждите и проблемите на жените в България“, който се изпълнява с финансова подкрепа от Фонд Активни граждани България, финансовата подкрепа е предоставена от Исландия, Лихтенщайн и Норвегия по линия на Финансовия механизъм на ЕИП (<https://www.activcitizensfund.bg/>) и подкрепена със съфинансиране от Български фонд за жените.

Цялата отговорност за съдържанието на доклада се носи от Фондация „Екатерина Каравелова“ и при никакви обстоятелства не може да се приема, че докладът отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на Фонд Активни граждани България или Български фонд за жените.

Автор: Светла Енчева

Редактор: Маргарита Спасова

Графичен дизайн: VBrand Visuals @vbrandvisuals

Корица: Judith Canela for Fine Acts

@Фондация „Екатерина Каравелова“

www.ekfwomen.org

Всички права запазени.